

EENE REEKS VALSCHE KRONIEKEN VAN CHRISTOPHORUS BUTKENS

(Vervolg)

Summarium hujus secundae partis.

Scopus praecipuus horum chronicorum fuit : abbatiae S. M. in Nazareth, cui ab anno 1646 praefuit Carola Butkens, filia Alexandri, neptis Christophori, praenobilem et illustrem fundatorem statuere, cuius nobilitas ex diversis fontibus constaret. Christophorum, prae Alexandro, falsarium fuisse ex multis praesumptionibus deducitur. Examen manuscriptorum vitarum Andreae et Arnikii, quae Averbodii asservantur, confirmavit ea manuscripta fuisse, non Averbodii, sed in abbatia Nazarethena, ut ex notula aliqua in papyro relicta patuit. Tandem Christophorum ea condidisse elucet ex eo quod Christophorus scripsit Chorographiam Averbodii quae est apud Sanderum. Haec autem chorographia jam falsis chronicis est referta iisque innititur ; ita ut Christophorus ea noverit ante mortem suam, 1650, cum non nisi postea fuerint inventa.

II. DOEL DER KRONIEKEN

Wat mij het eerst op het spoor dezer vervalschingen heeft gebracht is wel de klaarblijkelijkheid van het nagestreefde doel. Om deze studie, die al te uitvoerig dreigt te worden voor het belang van het onderwerp, niet nutteloos te verlengen, laat ik hierover bondig zijn ; desnoods, zoo meer tot grooter klaarheid mocht verlangd worden, ben ik bereid er verder over uit te weiden.

Nadat al die kronieken voor mij in dit zonderling verband : ontdekt te zijn geweest in Butkens' nalatenschap, waren komen te staan, trof het mij (dat was mijn uitgangspunt), dat ze alle handelden over Bartholomeus de Aa, alle alleen de Aa kenden, en ook alle Bartholomeus als hoofd- of bijpersoon hadden. Want ook in de kruisvaartkroniek, die verloren schijnt te zijn, moet over Bartholomeus de Aa worden verhandeld en over zijn tocht naar Jeruzalem met zijn vriend Arnikius. In het leven toch van Arnikius wordt al dadelijk bij het begin, ter bevestiging van het verhaal van Arnikius' tocht naar de H. Stad te samen met Bartholomeus, naar

die kruisvaartkroniek verwezen ⁽¹⁾. Ook in de kroniek van Nicolaas de Altaterra wordt in het leven van Arnikius herhaaldelijk van Bartholomeus de Aa gewaagd. Doel was klaarblijkelijk: door verschillende schrijvers en langs verschillende wegen te laten bevestigen, dat die Bartholomeus geen eenvoudig burger was, maar een ridder uit het huis de Aa. Waarom? En nu trof het mij dat in een van de stichtingen van Bartholomeus, in de abdij van O. L. Vrouw van Nazareth bij Lier namelijk, juist in die jaren, van 1646 af, een Carola Butkens abdis was. Die Carola was de dochter van Alexander, die te Nazareth zelf als Heer van Annoy leefde, en niet van Christophorus. Deze had reeds een adellijken stamboom voor zijn familie weten op te stellen. *Te Nazareth had men een adellijken stichter noodig die de adellijke Butkens waardig zou zijn.*

Verlangt men hiervan bevestiging? Langs een anderen weg wordt ons die geboden. Wij zegden bij het begin van deze studie dat over Bartholomeus' naam en hoedanigheid verschillend bericht wordt. Indien, wat we zooeven als doel onzer kronieken hebben aangegeven, juist is, dan kan dit verschil over den naam en den stand van Bartholomeus eerst zijn opgekomen door die kronieken, dus na 1650. Is dit zoo? Inderdaad, en dit is mede een nieuw bewijs voor hun valscheid; tot 1650 en nog enkele jaren later is de stichter der gemelde abdijen onder geen anderen naam bekend dan onder dien van Bartholomeus, burger van Thienen ⁽²⁾. Men kan dit nog stap vóór stap navolgen, tot 1656 toe. Eerst daarna treedt hij op met zijn nieuwen ridderlijken titel en wordt de benaming civis Thenensis stilaan verdrongen door dien van *de Aa* ⁽³⁾.

(1) Ita strenue, viriliter et generose militaribus in actibus se gesserunt ut ab Alberico de Doust in sua chronica de itineribus ad terram sanctam et Jerosolymitana expugnatione, laudari maxime et inter heroicos viros locum habere meruerint (*Vita Arnikii, C. II*).

(2) Het leven van Beatrijs zegt van hem: "Pater ejus, Bartholomeus vocatus" hujus saeculi labili honestate mediocriter quidem inter suos enituit". Dit was voor een Butkens misschien te erg.

(3) Slechts enkele getuigenissen uit de laatste jaren vóór 1650: Bets in zijn *Geschiedenis van Oplinter*, blz. 139, n. 2 haalt uit een handschrift van Van Grasen, burgemeester van Lier en aldaar overleden in 1620 de volgende aantekening aan: "Uyt een seer oudt briefken syn getrocken deze woorden sprekende van de fundatie van Nazareth: Monasterium de Nazareth prope Liram fundatum fuit anno Domini 1236 a Bartholomeo van Thienen, cuius filia, Beatrix nomine, prima priorissa, claruit miraculis". In zijn *Brabantia Mariana*, Antwerpen, Cnobbaert, 1632, kent Wichmans alleen Bartholomeus, genoemd *Lanio* of *de Vleeschouwer*, als stichter van Bloemendaal, Maagdendaal en Op-

Sommige schrijvers noemen hem bepaaldelijk *Lanio*, dat ze vertalen door *Vleeschhouwer*: zoo zou hij zijn genoemd geworden naar het bedrijf (ook niet zeer adellijk) dat hij te Thienen uitoefende. Waaruit ze dien naam hebben geput is mij niet bekend. In beide handschriften die ik van het leven van Beatrijs heb ingezien, dat van Brussel en dat van Gent, komt die naam niet voor. *Henriquez* heeft hem in zijn handschrift evenmin aangetroffen ⁽⁴⁾. Heeft onze schrijver daarnaast nog andere doeleinden nagestreefd? Best mogelijk. Zoo heeft hij in de kruisvaartkroniek misschien nog een bron willen openen, waaruit hij kon putten om sommige familiën aan een adellijken stamboom te helpen. De andere kronieken van Albericus beoogden misschien voor de moniales een stichtelijke geschiedenis van hunne abdijen te bezorgen. Wat de kronieken van Nicolaus *Hooglandt* betreft, van nu af moet het vast staan, dat niet Arnikius er was om het leven van Andreas te helpen "slikken", maar omgekeerd, dat Andreas, toch een historische persoonlijkheid, er was om Arnikius, een onbekende, er door te halen.

linter, blz. 646, 647. Hij haalt daar andere schrijvers aan, die vóór hem over die stichtingen hadden gehandeld: als *Miraeus*, *Gramayus* en *Joannes d'Assignies*: over den naam van den stichter bestond er geen meeningsverschil, en een Bartholomeus de Aa staat nergens vermeld; men vermoedt zijn bestaan niet eens. Nog in 1656 zinspeelt *Lamberti*, van Averbode, in zijn werk *Diva Virgo de Cortenbosch* op de stichting van Bloemendaal, Maagdendaal en Nazareth, en kent alleen als stichter Bartholomeus de Vleeschouwer, die ook een zoon kanunnik had te Averbode. Dus te Averbode zelf kende men in den tijd vóór het ontstaan der kroniek van Arnikius nog geen Bartholomeus de Aa.

(4) *Miraeus* in zijn *Chronicon Cisterciense*, Coloniae Agrippinae, 1614, blz. 210 beweert dat hij dien naam had gevonden in een leven van Beatrix te Groenendaal. "*In historia vitae Venerabilis Beatricis fundator dicitur Bartholomeus cognomine Lanio, civis Thenensis, vir dives et pius... Extat haec vita manuscripta in Rubra Valle apud Bruxellas, libris tribus conscripta a Monacho quodam Ordinis Cisterciensis*". Dat leven is echter zeker hetzelfde als dat bewaard in de boven vermelde handschriften. Want dit bestaat eveneens uit drie boeken en komt van een anoniemen schrijver. Wel wordt gewoonlijk als schrijver beschouwd Willem van Afflighem die geen Cistercienser was. Doch deze identificatie is verre van zeker; en *Miraeus* heeft dat niet geweten, of wel zijn handschrift wees het leven bepaaldelijk toe aan een Cistercienser, wat trouwens ook veel waarschijnlijker is. In alle geval ik meen niet dat *Miraeus* een ander leven heeft aangetroffen te Groenendaal dan dat wat nog is bewaard. Maar in dit handschrift kan een kopiist dien naam *Lanio* hebben toegevoegd. De nog bewaarde hss. hebben hem niet. En het handschrift van Gent was een afschrift van een handschrift van Nazareth voor den druk gecollatineerd met een hs. van Corsendonck. Dit hs. van Gent moet om de jaren 1650 zijn geschreven door de Bollandisten die het leven van Beatrix wilden uitgeven. Zoodat in die jaren zelfs te Nazareth Bartholomeus alleen als *civis Thenensis* bekend stond, althans in het leven dat men er bezat van hun eerste priorin.

Hoe de vervalscher er toe gekomen is om Averbode voor zijn doel te gebruiken ? Eenvoudig, meen ik, om langs een gansch anderen en onverdachten weg en door een gansch anderen schrijver, die het eigenlijk over een verafgelegen onderwerp scheen te hebben, het bestaan van Bartholomeus de Aa, en misschien ook van zijn historiograaf Albericus, te bevestigen. Aanleiding om die bevestiging in Averbode te zoeken is, behalve andere oorzaken die ons ontsnappen, als misschien betere bekendheid met de geschiedenis dier abdij, het feit, dat de oudste zoon van Bartholomeus kanunnik werd te Averbode.

Maar heeft de vervalscher als bijdoel ten minste soms de verheerlijking van Averbode nagestreefd ? Dat is niet uitgesloten. Ook dat kon helpen om zijn kroniek aan te bevelen. Indien hij, discreet althans, Averbode verheerlijkte, dan zou hij daar waar hij met zijn kroniek het meeste wantrouwen moest verwachten, des te gereedelijker aanvaard worden. Zoo iets is zeer menscheijk. Al dat schoone, waarvan men wel nooit gehoord had en dat toch echt gebeurd scheen te zijn, daar het tamelijk strookte met de ware geschiedenis, maar deze veel heerlijker maakte, moest gretig onthaald worden en oprijzenden twijfel sussen. Men zou er zich over verheugen, dat men al dat heerlijke uit een tijdgenoot en een man van de orde weer had ontdekt. Hoe nalatig, hoe weinig bekommerd om de grootheid der abdij waren hunne voorvaderen geweest, die zulke schatten hadden laten verloren gaan ⁽⁵⁾ !

De vraag is echter of de vervalscher dit gedaan heeft om Averbode te believen ? Op aanvraag van iemand uit Averbode ? met de medeplichtigheid van een der kanunniken ?

Uit hetgeen we tot dusver hebben aangetoond moet hierop ontkennend worden geantwoord. De kanunniken van Averbode zijn aan heel de geschiedenis vreemd gebleven. Wij meenen dat het doel der kroniek, zooals we dit hebben geschetst, alle medeplichtigheid uitsluit. Het is in alle geval niet waarschijnlijk, dat de vervalscher de kanunniken op de hoogte van zijn onderneming heeft gebracht.

(5) Wat hier gezegd wordt is geen phantasie ; zoo is het werkelijk gebeurd. In het archief van Averbode heb ik in menig document uit de zeventiende en de achttiende eeuw uitingen van die stemming gevonden. Slechts een voorbeeld : in hs. 50 A wordt over Arnikius bericht. Niet zonder fierheid wordt de kroniek van Hoogland aangehaald : *de hac descriptione emergunt Beatus Steppo, sive Stephanus, secundus abbas, Waltherius de Aa, Bartholomaet oppidi Lewensis domini filius* (dat heeft hij uit de *chorographia* van Sanderus) *Otto, Rico ; Cono, Engelramus, omnes canonici Averbodienses sanctitate conspicui . . .* En aan het slot staat deze typische bemerking ; *Praelaudatus liber Nicolai de Alta-Terra, maximus in ordine candido thesaurus, altis tenebris utinam non eternis, iniuria temporum, vel, quod potius dixerim, solita nostrorum incuria, involutus jacet.*

Hij kan wel om inlichtingen over de oudste geschiedenis der abdij te Averbode hebben gevraagd. Maar dan hebben hem ook de kanunniken aldaar met hun gewone bereidwilligheid geantwoord, zonder te vermoeden waartoe hunne inlichtingen zouden dienen. De vervalscher, die toch ten slotte heel wat anders beoogde dan de glorie van Averbode, heeft daarom geen aanstoot van hier uit moeten ontvangen. En de kanunniken, toen hun dit handschrift over Andreas en Arnikius werd meegedeeld, zijn geheel te goeder trouw geweest, en hebben ook te goeder trouw de vereering van hun nieuwen heilige aangevangen, in de meening, dat deze in den loop der tijden en in de woelige jaren der godsdienstoorlogen kon zijn te loor gegaan.

Wat ook de bijbedoelingen van de kroniek van Hoogland, zoo er bijbedoeling hoeft te worden verondersteld, mogen geweest zijn, zeker hangt ze met het geheele systeem der vervalschingen samen, op zulk een wijze, dat ze niet te Averbode kan zijn ontstaan. De vijf kronieken komen uit een en hetzelfde werkhuis. Bartholomeus de Aa, adellijke stichter van Nazareth, met de adellijke Carola Butkens aan het hoofd, is de ware held ervan.

III. DE VERVALSCHER

1. Vermoedens

Wie is nu de vervaardiger geweest van deze vijf kronieken ?

Het opzet is, dat blijkt nu wel, uitgegaan van de Butkens. De schuldige is dus Christophorus of Alexander. Maar wie van beiden ?

Dat Alexander de schuldige zou zijn, kon worden afgeleid uit volgende beschouwingen :

Hij had er meer belang bij : hij was de eigen vader van Carola, abdis van Nazareth, wiens verheerlijking het doel der vijf kronieken is. Alexander Butkens, sire van Annoy, had zijn verblijf te Nazareth zelf in de nabijheid van zijn dochter. Kort na 1650 zien wij hem zeer bemoeid om de adellijke afkomst van den stichter der abdij te laten erkennen. Hij had, zegde hij, in de bij zijn broeder ontdekte geschriften gevonden, dat die stichter heette Bartholomeus de Aa. Op zijn aandringen en met toelating van den bisschop van Antwerpen, Gaspar Nemijs (Van den Bosch), liet hij opgravingen doen ; het gebeente van den heiligen man werd te voorschijn gebracht. Den 1 September 1652 werd het plechtig onder het hoogaltaar der vernieuwde en herwijde kerk geplaatst. In de stukken die bij de opening van het graf en bij de overdraging van het ge-

beente werden opgesteld, heette nu Bartholomeus, niet meer *civis Thenensis*, maar adellijk : *de Aa* ⁽¹⁾. Deze ontdekking en deze plechtige overdraging zetten het werk, dat de abdis Carola zich tot haar levenstaak had gemaakt, een grooten luister bij : de wederopbouw op een heerlijker voet van de half verwoeste abdij, die door de Hollanders in 1579 veel had geleden en sindsdien slechts uiterst langzaam uit het puin was opgerezen. De prachtige nieuwe kerk, die in 1652 kon geopend en gewijd worden schijnt toch niet vóór 1664 te zijn voltrokken.

Alexander en zijne dochter mochten nu tevreden zijn. De moniales eveneens. Zij waren niet weinig fier op hun abdij en haar adellijken stichter. In 1669 (Carola was het jaar tevoren overleden) lieten zij een grafsteen oprichten ter eere van Bartholomeus de Aa. Maar deze voldeed hun slechts ten halve. Enkele jaren later werd hij vervangen door een grootscher, waarop prijkte het beeld van een oud ridder, met een uitvoerig opschrift, dat al de adellijke titels van den stichter bevatte ⁽²⁾.

Wat Alexander nog bijzonder verdacht kon maken, is de wijze, waarop al die kronieken werden gezegd ontdekt te zijn. Hij had ze, zoo beweerde hij, gevonden bij zijn broeder. Dat was een gemakkelijik systeem, kan men meenen, om zich tegen al te wantrouwige navorschers te verdedigen. Hij hoefde slechts te verklaren, dat hij persoonlijk ook, niet meer wist. Gevraagd naar de oorspronkelijke stukken, kon zijn antwoord eenvoudig zijn, dat hij slechts die kopieën had gevonden. Van zijn broeder nu was het geweten, dat hij zeer vele documenten, oorkonden, handschriften, enz. ter inzage en ten gebruike ontving, dat hij een fijnen speurzin had om achter oude stukken te geraken. Hij was onverwachts overleden in den Haag, waar hij, om zaken van zijn prioraat, ongeveer twee jaar en half had verbleven. Hij had zijn bibliotheek vóór zijn afreis niet in orde gebracht, daar hij hoopte weldra terug te zijn. En ja, waar waren al die handschriften heen ? Christophorus was niet meer daar om ze te toonen. Hij zal ze toch wel gehad hebben, vermits hij ze had overgeschreven, of er *extracta* uit had verzameld, als uit andere, authentieke, waarvan de handschriften wel waren gevonden.

(1) Ik ontleen deze bijzonderheden aan P. V. Bets, *Geschiedenis der gemeente Oplinter* ... enz., blz. 140, vlg. Een uittreksel uit het relaas der gebeurtenissen, *ibid.* blz. 159. Bets had ze uit een handschrift van 1773, door Melchior van Sanden, biechtvader der abdij van Nazareth. Toch vraag ik me af of alles juist is : de nieuwe kerk werd niet vóór 1664 voltrokken.

(2) Le Roy *Notitia marchionatus Sacri Romani Imperii*, bl. 152. Amsterdam, 1678.

Indien nu Christophorus de schuldige was, waarom zou hij al die kronieken bij zich hebben bewaard, zonder er ooit in zijn leven gebruik van te hebben gemaakt ? We kunnen toch niet veronderstellen, dat zijn systeem zou geweest zijn te wachten, tot men die geschriften bij hem na zijn dood zou ontdekken. Trouwens, toen hij misschien 1648, reeds in 't begin, Antwerpen verliet, was zijn nicht eerst sedert een goed jaar abdis. Zal hij zich dan al dadelijk aan het werk hebben gezet, om haar te believen ? En heeft hij in die tijdsruimte die vijf kronieken kunnen vervaardigen ?

Zoo overtuigend echter is dat alles wel niet.

Uit de kroniek van *Hoogland*, blijkt ten overvloede, dat de vervalscher een man is geweest, die volkomen op de hoogte was van de oudste geschiedenis der abdij van Averbode. Wel staan in zijn werk vele feiten en legenden die niet in de oorkonden worden aangetroffen, die ook niet geheel met de oorkonden strooken. Maar die worden toch met andere historische gebeurtenissen zeer behendig samengebracht. Dit is zijn kracht : de vervalscher heeft een tamelijk stevigen historischen ondergrond kunnen leggen, waarop hij verder heeft gebouwd. In al die vervalschingen geeft hij blijk van een merkwaardige kennis der geschiedenis van onze gewesten en de godsdienstige instellingen, zoodat het moeilijk is hem op heeterdaad van flagrante onjuistheid hierin te betrappen. Wel komt het niet altijd precies uit ; dat kan soms wat storend en verwarrend aandoen ; maar zoo blijkbaar verkeerd en onmogelijk is het toch nooit. Ook in de ridderwereld uit die tijden is hij te huis : hij kent al die adelijke familiën bij naam en geslacht. En hij kan getuigenissen aanhalen bij de vleet. In dat alles gaat hij zeer stout te werk : hij weet wat hij mag beweren, waar men hem toch niet controleeren kan. En geheel zijn stuk zit uiterst behendig ineen.

Dat alles wijst veeleer op Christophorus dan op Alexander. De prelaat van St.-Salvator toch, de beroemde schrijver der *Trophées du Brabant*, was de man die in al die zaken als uiterst bedreven gold. Hij kon inderdaad zoo iets samenstellen, dat den schijn had echt te zijn. Hij was bovendien een ordensman, en met de religieuze instellingen en gebruiken eveneens zeer vertrouwd. Bezat Alexander wel de noodige kennis, om zulke kronieken op zoo behendige wijze samen te stellen ? Kon hij zich wel zoo zeker gevoelen ? Wij weten te weinig over hem, om hierop te kunnen antwoorden. Of heeft hij zich kunnen bedienen van de aantekeningen, geschriften, oorkonden, die hij bij zijn broeder gevonden had ? Is hij daarin geholpen geworden door zijn *famulus*, die een goed *latinus* heet te zijn ge-

weest ? Wie zal het zeggen ? Hij was ook geen ordensman. Wist hij zich genoeg te huis in de gebruiken en instellingen van abdijen, om de geschiedenis van ordenshuizen en ordenspersonen te verdenken ? Naar onze meening moet hierop ontkennend worden geantwoord, en laat dit reeds vermoeden dat niet Alexander die kronieken heeft aangedurfd.

Dit vermoeden wordt nog versterkt door al wat we uit de omstandigheden der ontdekking mogen opmaken. Jammer echter, dat we hier in het vage moeten blijven : we kunnen moeilijk bepaald vaststellen wat er eigenlijk gebeurd is.

Bollandus, we zagen het, heeft slechts Vlaamsche kopieën gekend. De Visc h had eveneens slechts Vlaamsche afschriften ; maar hij beweerde, dat de Latijnsche origineelen bij Alexander Butkens berustten, en dat die Vlaamsche kopieën vertalingen zouden zijn, die Alexander had laten vervaardigen voor het gebruik van de zusters te Nazareth. Maar klaarblijkelijk heeft de Latijnsche tekst niet bestaan. In dit geval zou Christophorus de schuldige zijn : de vervalscher is verhinderd geworden zijn Vlaamsche klad nog in 't Latijn over te zetten.

Ware Alexander de falsaris, dan speelde hij gevaarlijk spel, wanneer hij beweerde die Vlaamsche kopieën te hebben laten maken volgens de Latijnsche teksten, die hij had gevonden bij zijn broeder, zooals de Visc h opgeeft. Hij moest dan toch verwachten, dat men hem die latijnsche afschriften zou vragen ; en dan kon hij toch niet meer zoo gemakkelijk antwoorden, dat ook die teksten, die hij nog had gebruikt, waren verloren gegaan.

Daarom vraag ik me af, of de zaken niet gebeurd zijn als volgt :

Alexander heeft inderdaad slechts Vlaamsche afschriften bij zijn broeder ontdekt. Hij heeft die aan Bollandus, omdat het levens van heiligen waren, meegedeeld, zooals hij die had ontdekt, in 't Vlaamsch. Hij noch Bollandus wisten dan, of die Albericus 't Latijn had geschreven. Had Alexander ze werkelijk uit 't Latijn laten vertalen, dan zou Bollandus dit wel van hem hebben geweten. Of Bollandus zou die afschriften door tusschenpersonen moeten hebben verkregen. In alle geval, hij wendt zich niet tot Alexander, maar tot de Visc h, om van hem te vernemen in welke taal Albericus oorspronkelijk heeft geschreven. Wanneer de Visc h hem dan antwoordt, dat Albericus wel in 't Latijn heeft geschreven, maar dat Alexander zijn werken heeft laten vertalen, dan vermoed ik dat dit ofwel autosuggestie is, waartoe de aanwezigheid van den *Famulus, bonus latinus*, dien hij te Nazareth had aangetroffen, heeft

aanleiding gegeven ; ofwel misverstand ⁽³⁾. Men zal hem misschien gezegd hebben, dat, wat men te Nazareth bezat, slechts vertalingen waren, ten gerieve van de zusters. Men heeft zoo iets wel moeten zeggen om de aanwezigheid dier Vlaamsche afschriften uit te leggen. En dan zal de *Visch* verstaan hebben dat Alexander die vertalingen had bezorgd. Waar hij dan in zijn *Auctarium* beweert dat *Al. Butkens* de latijnsche werken van Albericus bezit, is dit slechts voortzetting van die autosuggestie of dat misverstand.

Tot zoo ver komt het mij voor, dat Alexander in dezen rechtzinnig is geweest. Hij had slechts Vlaamsche kopieën gevonden en heeft die meegedeeld zooals hij die bezat. Het feit alleen van die Vlaamsche teksten pleit te zijnen gunste. Ware hij de falsaris, zou hij van Vlaamsche teksten hebben gewaagd ? Zou hij niet de Latijnsche teksten uitsluitend hebben meegedeeld ?

Zoodat we toch wel langs dezen weg ook, naar 't schijnt, bij Christophorus als den schuldige gebracht worden.

2. De Vervalscher en de Kronieken van Averbode.

Zoo heeft Alexander eveneens aan Averbode meegedeeld wat hij bij zijn broeder had ontdekt met betrekking op de geschiedenis van die abdij.

We weten echter niet of hij dit heeft meegedeeld in het afschrift van zijn broeder, zooals hij het had gevonden, ofwel slechts in een kopie door hem zelf, of door een ander, b.v. zijn secretaris, vervaardigd. De eenige bijzonderheden hierover komen uit *Papebrochius*. Deze had gehoopt het oorspronkelijke chronicon te Averbode te zullen aantreffen ; doch daar had men hem geantwoord dat men er slechts een kopie bezat, die Alexander had gemaakt volgens de codices van zijn broeder.

Te Averbode zelf echter beschouwt men nu deze voorstelling der feiten als een kneep : de kanunniken die in de laatste jaren de onechtheid der kroniek van *Hogland* voorstonden waren overtuigd dat ze in de abdij zelf was ontstaan. Ook het afschrift dat men

(3) Wij zagen het reeds dat *Bollandus* geen anderen dan een Vlaamschen tekst heeft gekend. In de hierboven geciteerde aanteekening uit het Gentsche handschrift spreekt hij ook alleen van een Vlaamschen tekst die bij *Butkens* zou zijn : "Extat apud D. Butkens... vita ipsius Bartholomei, bene longa, sermone flandrigo, cuius auctor..." Volgens *Bollandus* was dus ook wat *Butkens* bezat in het Vlaamsch gesteld : hij kent geen Latijnschen tekst.

er bewaard had, meenden zij, was duidelijk van de hand van L a m - b e r t i, den schrijver van *Diva Maria in Cortenbosch*.

Uit al het voorgaande kan dit onmogelijk het geval zijn geweest. Indien de kopie der kroniek werkelijk het origineel is en van de hand van L a m b e r t i, dan zou dit op zijn zachtst een groote moeilijkheid zijn voor de hier voorgedragen stelling. Wat men te Averbode bezit moet ten slotte wel van de B u t k e n s zijn gekomen. Zoo het ons gelukte dit nog te kunnen aanwijzen? Zoo drong een onderzoek van die kopie zich op. Zoo die eens was van Christophorus zelf? In alle geval zoo iets ten minste er nog op wces, dat ze niet te Averbode, maar bij de B u t k e n s is ontstaan?

Zoo hebben wij ook het te Averbode bewaarde handschrift van de kroniek van H o o g l a n d onderzocht. Aanvankelijk was het een groote teleurstelling; ja leek het alsof men toch te Averbode gelijk had. Daar kwamen wij voor moeilijkheden te staan, die de reeds zoo duistere zaak dreigden nog wat ingewikkelder te maken.

Wat men te Averbode beschouwt als het oudste afschrift der kroniek bestaat uit twee gansch afgescheiden deelen (4). En daar staan we voor een eerste probleem! Het eerste deel bevat het leven van den Zlg. Andreas. Dit is inderdaad geschreven op twee kolommen. Aan den eenen kant, links (dus aan de zijde waar men begint te schrijven) een Latijnsche tekst; aan den anderen kant, rechts, een Fransche tekst. Het werd afzonderlijk geschreven op bladzijden genummeroteerd van 1 tot 23. Op de eerste bladzijde gansch van boven, staat een hoofdletter F, een beetje daaronder ernevens 15 fol. J. Het draagt geen ander opschrift dan voor het Latijn: *Vita beati Andree primi abbatis monasterii Averbodiensis in confiniis Brabantie*. Boven het Fransch de letterlijke vertaling.

Het schrift is ruim, duidelijk recht en versierd. Wij hebben het vergeleken met het schrift van B u t k e n s uit zijn brieven aan Gilis die V o e c h t. B u t k e n s' schrift nu is klein, gedrongen, nogal schuin, met lange halen naar beneden en karakteristieke vormen van letters, als de h, waarvan de ophaal niet naar voren, maar naar achter loopt. Zoodat de kopie van het leven van Andreas niet is gesteld in het gewone schrift van B u t k e n s. Maar de verbeteringen van het handschrift, die in kleiner, loopender schrift gesteld zijn, lijken al veel meer op de hand van B u t k e n s: meer waag ik het niet te beweren.

(4) Het komt voor *Archief van Averbode*, sectie IV, hs. n° 29, blz. 250, moderne numerotatie.

In den Franschen tekst zijn betrekkelijk weinig verbeteringen ; eenige kolommen vertoonen er hoegenaamd geene. Bij wijzigingen of verbeteringen die elders voorkomen is het soms moeilijk uit te maken hoe ze werden veroorzaakt : door verschrijvingen ? of door werkelijke verbeteringen ? Sommige kunnen moeilijk anders dan als verbeteringen worden uitgelegd. Zoo werd in een plaats *empereur Lothaire* doorgehaald en vervangen door *Henrij.*, dat weer werd doorgehaald ; en als in de volgende lijnen *Lothaire* meermaals voorkomt werd het telkens geschrapt. In denzelfden passus werd ook de naam *Herman* als een Keulschen aartsbisschop doorgehaald.

De meest karakteristieke verbetering echter is een geheele plaats die werd doorgekrast. Daarin werd gezegd, hoe een juwelier bij Roermond, Wavelus Baex, den Hl. Andreas groote goederen had aangeboden bij Roermond, en hoe deze, door een dame Elstrude daarom verzocht, hem had gevraagd daarmee een klooster voor vrouwen te stichten ; wat de juwelier aannam, die het klooster bouwde dat werd genoemd : *qui fust nommé* en hier breekt het plots af. Wat hier moest volgen was *Keyserbosch*, dat echter veel later gesticht werd dan daar werd verhaald. Heeft de kopiist dat ingezien ? Is dus wat we hebben een kopie ? Of was het de schrijver zelf ? Misschien wel ; want hij komt er nog wat verder op terug en plaatst de stichting wat later ⁽⁵⁾.

Maar de Latijnsche tekst is duidelijk genoeg een klad. Daar is bijna geen enkele zin waaraan niet veranderd en verbeterd werd : eerst werd letterlijk uit het Fransch vertaald, daarna de woorden wat anders geschikt om beter latijn te verkrijgen. De geheele tekst staat vol doorgekraste en gewijzigde woorden en zinnen. Er is hier geen twijfel mogelijk : een kopie kan het niet zijn. De in het Fransch doorgehaalde passus over *Keyserbosch* bleef onvertaald.

Tot dus verre hebben we dus een bevestiging voor onze stelling : wat aan Averbode werd meegedeeld was geen *extractum* uit een Latijnsche kroniek van Nicolaus Altaterra ; maar een eerst in het Fransch gestelde, daarna in het Latijn vertaalde valsche redactie. Was dit de oorspronkelijke klad ? In casu het handschrift zelf van den vervalscher ? Of hebben de kanunniken van Averbode slechts een Franschen tekst ontvangen ? dien overgeschreven en dan zelf in 't Latijn vertaald ? met de goede bedoeling om den oorspronkelijken tekst, die toch wel in 't Latijn zal zijn gesteld geweest, zoo

(5) *Keyserbosch* lag inderdaad bij Roermond. Over de stichting zie *Norbertijner abdij van Averbode*, blz. 65. Averbode, 1920.

goed het ging te herstellen, nu men dien na Butkens' dood niet meer ontdekken kon?

Het tweede deel, met het leven van Arnikius, is echter voor ons doel van veel grooter belang. Dat bestaat uitsluitend in 't Latijn. En, merkwaardiger wijze, staat hierboven het opschrift dat in de uitgave van 1682 voor het geheele werk werd geplaatst; namelijk: *Extractum ex quodam libro per Nicolaum Altaterra religiosum in abbazia Ste. Marie Mildeburgi (sic) in Zelandia in membranis descripto quem dicit se anno 1294 inchoasse absoluisse vero finem vero eidem imposuisse cum eiusdem loci abbas electus existeret a° 1330, cuius libri titulus est sic: Chronica beatorum Canonorum regularium sub sancta premonstratensium obseruantia degentium* (6). Het geheele leven beslaat niet meer dan vier bladzijden: twee folio-bladen, klein, gedrongen schrift; in de gedrukte uitgave beslaat het ruim 15 bladz. druk, met gemiddeld 30 lijnen per bladz.

Het schrift nu lijkt zeer veel op dat van Butkens' brieven. Sommige letters worden duidelijk op dezelfde wijze gevormd, en hier en daar meent men, klaar genoeg, de hand van Chr. Butkens te herkennen. Maar het is niet zóó schuin. En andere letters worden anders gevormd dan bij Christophorus Zoo b.v. de h: bij Christophorus is het onderdeel uit twee neven elkander loopende streepjes gevormd, waarvan de ophaal rechts gaat; hier is de h als een groote 8 met het tweede deel onder den regel. Ik mag daarom niet stellig beweren dat dit het schrift van C. Butkens zou zijn (7).

Is nu wat we hier hebben weer een klad? Men zou meenen van ja: de verbeteringen zijn wel niet zoo talrijk als in de Latijnsche redactie van het leven van Andreas. Ook zouden de meeste als verschrijvingen kunnen verklaard worden. Bij andere echter krijgt men duidelijk den indruk dat het gewilde verbeteringen bij een eerste redactie zijn. Zoo werd: *existente in sua dicta cellula Beato Arnikio* veranderd tot *cum beatus Arnikius in sua dicta cellula existeret*. En andere dergelijke meer. Dat schijnt geen louter verschrijving te zijn. Laten we dus voorzichtigheidshalve alweer maar aannemen dat we hier te doen hebben met een klad, of liever met een afschrift, dat dan toch weer door den schrijver zelf nog is verbeterd geworden.

Op dit Latijnsche leven van Arnikius volgt een vertaling ervan in het Fransch, in hetzelfde schoonschrift als het leven van Andreas,

(6) *Religiosum* werd doorgehaald; *absoluisse vero* eveneens.

(7) Een onderzoek van papier en watermerken leverde ook niets op.

nu echter niet in twee kolommen. Dit vertoont weinig of geen verbeteringen. Een klad schijnt het dus niet te zijn. Maar door wien werd het afgeschreven? Door den vervaardiger der kronieken zelf of door iemand anders? Wel door denzelfden als die het leven van Andreas heeft afgeschreven. In alle geval ook hier weer schijnt de falsaris eerst zijn werk in 't Fransch te hebben gesteld.

Tusschen het Latijnsche leven van Arnikius echter en het Fransche staken een paar aan elkander geplakte blaadjes papier. De schrijver van het Latijnsche leven heeft namelijk op de tweede helft van de keerzijde der laatste bladzijde nog gedrongener geschreven dan te voren. Hij hoopte waarschijnlijk nog alles op dit blad te krijgen. Dit is hem echter niet gelukt.

Zoo moest hij nog een vijftal regels op een nieuw blaadje schrijven.

Gelukkiglijk voor ons: want op dit blaadje heeft hij zonder het te vermoeden zijn handteeken gezet.

Hij heeft namelijk geen geheel folioblad meer gebruikt; maar een stukje papier, bijna een decimeter hoog, uit een boek gescheurd van ongeveer anderhalf decimeter breed en bijna twee decimeter hoog. Dat stukje papier heeft hij omgedraaid, en er op geschreven in de hoogte: zoodat wat in 't boek oorspronkelijk de hoogte was hier de breedte wordt, en het stuk dus van onder, en niet aan den kant schijnt afgescheurd te zijn. Toen ik nu dat papiertje van alle kanten had beschouwd, bemerkte ik, dat het aldus uit een boekje was gescheurd, en las ik, aan den anderen kant van waar het vervolg van Arnikius' leven stond in de vroegere breedte geschreven, van boven in hoofdletters:

I o u r a e l en daaronder in heel klein fijn schrift:
erement de labesse de nasareth 50 pattr contant 120 —
dus wellens

het begin is weggescheurd, het slot van *patt* verkort.

Maar hier hadden we het bewijs dat het leven van Arnikius niet in Averbode was afgeschreven: het kwam van Nazareth, of van iemand die met de abdis van Nazareth in betrekking stond! We hadden de proef op de som: dat het van de Butkens stamde.

Uit wiens I o u r a e l nu is dit getrokken: uit dat van Christophorus of van Alexander? Dat is weer zeer moeilijk uit te maken. Enkele letters de p vooral lijken op die van Christophorus; maar de koppeling der ss is niet als bij dezen laatste. En 1 in 120 heeft van onder een klein streepje, wat in de brieven van Christophorus, die nogal veel getallen inhouden, nergens het geval is, wel echter

in het afschrift van het leven van Arnikius. Dit werd in alle geval niet te Averbode gemaakt. En in dit opzicht is de aantekening van het *iourael* beslissend : het leven van Arnikius komt niet van Averbode.

Het leven van Andreas evenmin. Want hetzelfde stukje papier uit dit *iourael* onthult nog meer : aan denzelfden kant van dit uittreksel staat, maar nu in de breedte geschreven :

Extrait tiré d'un liure escrit sur de vlyn par Nicolas Altaterra, Religieus en labbaye de Notre Dame en Middelbourg en Zeelande, qui dit auoir commancé lan 1294. et acheuer estant elu abbé dudit lieu lan 1330 Intitulé Chronicque des Bienherus Chanoines reguliers de la sainte opseruation de premonstré.

Na *vlyn* stond iets dat later werd doorgehaald en dat ik meen nog te kunnen lezen : *reposant en la bibliotheque* dit laatste woord duidelijk.

Te samen echter met dit stukje papier gaat nog een ander, waarop aan den eenen kant in 't Fransch een passus uit het Fransche leven van Andreas, uit het einde van C. IX en het begin van C. X der uitgave. En langs den anderen kant een ander uittreksel uit het C. XVI het laatste. Hoe die twee daar op één blad samen komen kan ik niet begripen. Maar boven het eerste staat een rondestek en het cijfer 8. Misschien was dit een verwijzing, hoewel het bladje te midden van een zin aanvangt. Wat daar ook van zij, het is een brok uit de Fransche redactie, waarvan het Fransche leven van Andreas, in schoonschrift gesteld, werd gekopieerd.

En deze Fransche brokstukken nu, het opschrift dus en de twee uittreksels, zijn van dezelfde hand, duidelijk genoeg, als de aantekening uit het *Jourael*. Het Fransche leven is dus evenmin te Averbode ontstaan. Men had het ook van Nazareth. Alles komt van de Butkens.

De te Averbode bewaarde stukken hebben dus bevestigd :

Dat ze niet te Averbode, maar te Nazareth, bij de Butkens, zijn ontstaan.

Dat het onmogelijk afschriften zijn uit codices, maar eigenhandige redacties, dus valsche stukken : de falsaris heeft zijn elucubraties eerst in het Fransch gesteld en daarna in 't Latijn vertaald. Overigens het geheele uitzicht verraadt door de vele wijzigingen en verbeteringen dat het geen louter afschriften zijn.

Ze plaatsen ons echter voor een lastig probleem. Wij hadden gehoopt dat wij de hand van Chr. Butkens zouden kunnen erkennen. Deze hebben we er niet met voldoende stelligheid in gevon-

den. Alleen de in loopend schrift gestelde verbeteringen en de twee ingelaschte blaadjes zijn van een hand, die wel gelijkt op die van Chr. Butkens, maar die ik toch niet stellig als die van Butkens wil beschouwd zien. Was het die van zijn broeder Alexander? (8) En toch: geheel het uitzicht onzer stukken schijnt er op te wijzen dat het de kladden van den falsaris zelf zijn. Was Chr. Butkens die falsaris, dan zou dit zijn hand moeten zijn. Wij kunnen toch niet veronderstellen dat hij zich bij zijn vervalschingen bediend heeft van een secretaris. De verbeteringen ten minste zouden van hem komen (9).

Sedert deze studie geschreven werd, heb ik nog eenige van de verloren geachte kronieken kunnen terugvinden. De kroniek namelijk van Bartholomeus en zijn stichtingen; de kroniek van Ermen-gardis en van de abdij van Maagdendaal, en dan de kroniek, niet van Elisabeth, maar van Beatrijs, eerste abdis van Nazareth. Heeft de Visch, die de eerste over dit leven bericht, zich vergist? Heeft hij verkeerd gelezen? In alle geval dit leven van Beatrijs is niet dat van Willem van Affligem. En hierin wordt Beatrijs tot abdis gemaakt; wat ze nooit is geweest. Het is zeker een der valsche kronieken van Butkens (10).

Daarbij bevat ons handschrift nog een tweede leven van Beatrijs: de vertaling namelijk, met verkortingen, van het door Henriquez in het begin der eeuw uitgegeven leven van Willem van Affligem.

Merkwaardiger wijze nu schijnt het geheele handschrift gesteld te zijn in dezelfde hand als het leven van Andreas en het Fransche

(8) Ik heb naar de hand van Alexander gezocht, doch niets gevonden. Te Brussel in hs. 6158 (6077) cat. Van den Gheyn, t. IX, staat: *Je suis à Alexandre Butquens* maar deze enkele woorden zijn onvoldoende om over diens gewone hand te laten oordeelen. De Butkens schijnen omtrent hetzelfde geschrift te hebben gehad. Te Averbode zijn nog brieven bewaard van een broeder van Chr., Henricus, monnik van Vlierbeek. Diens hand lijkt ook zeer op die van Christophorus.

(9) De kopieën van Averbode bewijzen ook, dat de vervalscher oorspronkelijk het leven van Arnikius heeft willen schrijven, dat dan ook den algemeenen titel draagt. Het leven van Andreas werd er eerst later aan toegevoegd. Ik heb mij ook de vraag gesteld, of misschien iemand te Averbode het leven van Andreas er niet zou hebben gefantaseerd. Maar het blaadje waarvan hierboven met het schrift van Alexander Butkens sluit dit uit.

(10) Het handschrift is in 't bezit van den Heer Ign. Van den Branden, advocaat te Lier. De kruisvaartkroniek ontbreekt dus nog. Het geheele handschrift werd vervaardigd ten grieve van de nonnen van Nazareth.

leven van Arnikius in de stukken te Averbode : het is dezelfde ruime, versierde letter, op dezelfde wijze gevormd ; misschien is ze ietwat ruimer : en daardoor wat minder vast. Toch meen ik, dat men niet kan loochenen, dat al onze stukken, die van Averbode en die van het onderhavige boek, door één hand geschreven zijn. De citaten in ons handschrift zijn meestal in later humanistisch schrift, zooals het tegenwoordige.

Dat alles verduistert nog het reeds zoo ingewikkelde probleem. Want deze stukken werden wel te Nazareth vervaardigd. Dat leid ik af voornamelijk uit de aanwezigheid van *Henriquez'* biographie van Beatrijs : Christophorus zal die wel niet meer hebben vertaald. Dat heeft de secretaris van Alexander, dunkt mij, gedaan. En zoo zouden dan ten slotte toch alle stukken van Nazareth zelf komen.

En ook de verbeteringen : want ons handschrift vertoont dezelfde eigenaardigheden als de stukken van Averbode. Gansche zinnen en paragrafen, voornamelijk in het leven van Bartholomeus en van Beatrijs, werden gewijzigd, omgewerkt of doorgehaald. En het schrift dezer verbeteringen lijkt alweer op dat der verbeteringen in de stukken van Averbode. En aan den rand staan kantaanteekeningen, vooral in de eerste bladen ; later verdwijnen ze geheel. Deze kantaanteekeningen zijn duidelijk gesteld in dezelfde hand als de aantekeningen op het stukje iourael en op het bijgevoegd bladje, die ons de afkomst van Andreas' en Arnikius' leven uit Nazareth verraden hebben. Alles schijnt dus afgeschreven, verbeterd en bijgewerkt te zijn geweest te Nazareth zelf door Alexander en zijn secretaris. Zou dan toch Alexander de schuldige zijn geweest ?

Zoolang men de bewaarde stukken op zich zelf beschouwt, schijnt deze gevolgtrekking zich op te dringen. Best laat zich alles verklaren in de veronderstelling, dat Alexander de kronieken heeft vervaardigd, ze dan een eerste maal heeft afgeschreven of laten afschrijven, en daarna nog gewijzigd en verbeterd. Het uitzicht toch der stukken laat niet toe ze te beschouwen als loutere kopieën : de verbeteringen zijn geen verschrijvingen alleen.

Zoodat, wij geven dit gereedelijk toe, het onderzoek der stukken bepaald naar Alexander als den schuldige wijst. Indien iemand nu daaruit Christophorus meent te kunnen vrijspreken, ik vraag niet liever. De uitkomst van mijn onderzoek wil ik objectief mededeelen.

Mij echter heeft dit niet kunnen overtuigen. Zou Alexander het gewaagd hebben zijn *eigen kladden*, met zijn *eigenhandige aantekeningen* aan Bollandus, aan de Visch, aan Averbode mee

te deelen ? Kunnen de bewaarde kladden al geen afschriften zijn van de onduidelijk geschreven kladden van Christophorus ?

Want, hoe dan onze kladden ook moeten uitgelegd worden, dat Christophorus wel de schuldige moet heeten, is ons langs een anderen, gansch onverwachten weg, gebleken.

Want bij ons onderzoek hebben wij iets anders aangetroffen, dat heel wat beslissender is.

Ik doorliep namelijk eenige brieven van Papebrochius die ook te Averbode worden bewaard, en die min of meer in verband met ons onderwerp staan. Zoo vond ik er een brief waarin de Bollandist om antwoord op eenige vragen verzoekt. De eerste dezer vragen nu luidde :

Quis sit Auctor illius Chorographiae ? Hij bedoelt namelijk de *Chorographia* over Averbode in Sanderus' eerste deel van zijn *Chorographia sacra Brabantiae. Etenim credo aequè a vobis sciri, atque Antuerpienses sciunt Chorographiae suae auctorem esse D. Macarium Simonem, tunc priorem, postea abbatem* ⁽¹¹⁾.

Sanderus heeft, zooals bekend, de verschillende kronieken in zijn *Chorographia* door specialisten laten opmaken, gewoonlijk, wanneer het ging over een abdij, door iemand uit die abdij. Papebrochius heeft blijkbaar gemeend, dat ook iemand uit Averbode de *Chorographia* van die abdij zou hebben opgesteld. Nu moet men weten, dat die kroniek over Averbode reeds ten volle steunt op de zoogezegde teruggevonden kroniek van Hoogland. Alle bijzonderheden uit het leven van Andreas en van Arnikius worden er in verwerkt. En de schrijver dezer *Chorographia* komt met verontwaardiging op tegen de bewering van sommigen, dat Bartholomeus, de vriend van Arnikius, zou heeten *Vleeschhouwer*. Hij zegt : "Addo obiter plerosque recentiores praedictum Bartholomeum minus recte cognominare de Vleeschhouwer, qui a vetustate ipsa, ut jam visum, vapulant". Eenige nieuwere schrijvers (hij had moeten zeggen : alle schrijvers tot nog toe) noemen Bartholomeus de Vleeschhouwer, maar ze worden door de oudste oorkonden (namelijk door Hoogland en Albericus van ter Doest) gelogenstraft.

Ik was aanvankelijk weinig benieuwd om het antwoord op die vraag te vinden. Die antwoorden waren toch wel niet bewaard. En dat was voorzeker niemand anders geweest dan een kanunnik van Averbode zelf, die toen al kennis had van de kroniek van Hoogland. Maar toch, zoo ik ergens eens het antwoord nog kon ont-

(11) De brief staat cod. 67 F .XV, blz. 385 moderne num. Hij is gedagteekend van 26 Oct. 1694.

dekken ? En daar vond ik een blad dat me aanvankelijk niets zegde, daar het slechts enkele losse regels bevatte. Maar nader toeziende merkte ik dat het het tweede blad was van *Papebrochius'* brief : tusschen de twee bladen in waren namelijk andere stukken ingelascht. En daarop stonden de antwoorden op de verschillende vragen van den Bollandist. Geen brief, enkel losse aantekeningen, met beknopt de verlangde inlichting. Welk was nu niet mijn verbazing, toen ik als antwoord op de eerste vraag las : *auctor Butkens*.

Daar kwam ik plots te staan voor een zesde vervalsching, nu van een anderen aard ; geen valsche kroniek meer, maar de vervalsching van de geschiedenis van Averbode, om deze te doen strooken met de valsche kronieken die hij had vervaardigd.

Daar kan nu geen twijfel zijn dat hier *Christophorus Butkens* bedoeld is. De naam zonder meer is de bekende *Butkens*. En *Alexander* had geen naam als schrijver.

En deze inlichting is wel geheel betrouwbaar. Zij is duidelijk, als uit een vergelijking van het schrift blijkt, van prelaat *Vaes* zelf. Deze nu was al prelaat van Averbode ten tijde toen de kronieken zijn opgekomen en de *chorographia* over de abdij bij *Sanderus* verschenen was. Het antwoord komt dus van den meest bevoegden persoon ⁽¹²⁾.

Daar zijn echter een paar bezwaren : die *Chorographia Sacra Brabantiae* is eerst verschenen in afleveringen van 1656 tot 1659. En *Butkens* was in 1650 reeds overleden. Het antwoord echter ligt voor de hand. *Sanderus* had reeds veel vroeger het plan van dat werk opgevat. Reeds 1645-46 weten we dat hij circulaire had rondgezonden voor medewerking. Daar boden zich van alle kanten bisschoppen, abten, pastoors enz. aan, om hem documenten te verschaffen, of zelfs om de geheele geschiedenis van een of ander kerk of klooster te schrijven. Zoo moet zich *Butkens* in die jaren ook hebben aangeboden om de geschiedenis van Averbode te vervaardigen. Hij heeft deze welkome gelegenheid te baat genomen om zijn vervalschingen nog op die wijze grooter gezag bij te zetten.

Daar is echter nog een andere moeilijkheid : in de *Chorographia* wordt verwezen naar werken die na *Butkens'* dood verschenen

(12) *Ibidem* : blz. 389. Terloops weze er hier op gewezen dat in *Biographie nationale* art. *Sanderus*, (XXI, 349) onder de medewerkers der *Chorographia* wordt genoemd *Servais Vaes*. Waarop dit steunt weet ik niet ; maar die heeft als uit het hierboven meegedeelde blijkt, zeker niet de geschiedenis van Averbode geschreven.

zijn. Zoo b.v. naar het werk van den kan. R. Lamberti, *Diva virgo de Cortenbosch*. Dit werk nu werd eerst in 1656 uitgegeven. Een exemplaar van Sanderus' eerste uitgave is moeilijk te verkrijgen, daar ze zeer zeldzaam zijn ⁽¹³⁾. Of die verwijzingen daar al in stonden weet ik dus niet. Maar ware dit het geval, dan zou Lamberti, kanunnik van Averbode ⁽¹⁴⁾, heel goed de *Chorographia* van Butkens hebben kunnen bijwerken, alvorens ze in druk verscheen. Ja, het is zelfs waarschijnlijk dat Sanderus, nu Butkens gestorven was, diens werk aan Averbode ter voltooiing heeft meegedeeld, alvorens het te laten drukken.

Maar om deze kleine bezwaren, indien het bezwaren zijn, mogen we toch het zeer positieve getuigenis van Averbode zelf, dat Butkens de schrijver van die *chorographia* is, niet laten varen. Het buitengewone zelf van het geval is een bewijs voor de echtheid ervan. En het feit dat dit getuigenis zoo treffend past in ons betoog, dat het ons niet verwondert ook hier Butkens aan te treffen, pleit eveneens voor de juistheid der inlichting. En ik kan me niet voorstellen dat door Butkens een ander zou bedoeld zijn dan de bekende, de groote Butkens ⁽¹⁵⁾.

Deze was overigens wel bekend met de geschiedenis van deze abdij. Uit de weinige brieven die nog van hem bewaard zijn te Averbode blijkt toch, dat hij in drukke en zeer vertrouwelijke briefwisseling stond met Gilis die Voecht ⁽¹⁶⁾. De bewaarde brieven hebben veelal betrekking op de geschiedenis van de huizen die Averbode hadden gesticht (de graven de Los) of gesteund. Ook Gilis die Voecht had dit tot een geliefkoosd voorwerp van zijn studiën gemaakt. Het is daarbij mogelijk, dat Butkens een schets van de geschiedenis der abdij heeft ontvangen uit Averbode zelf. Zulk

(13) Cf. *Biographie nationale*, a. c., p. 363; et Paquot, *Histoire littéraire* III, blz. 428, Louvain, 1770.

(14) Toch dient opgemerkt dat Lamberti in zijn werk nog niets van de valsche kronieken gebruikt.

(15) Wanneer er over Alexander spraak is, wordt er steeds iets ter bepaling bijgevoegd. Zoo zegde Papebrochius: *per quendam* D. Butkens; en Bolandus in de aantekening van het Gentsche hs.: D. Butkens parentem D^{nae} abbatissae in Nazareth.

(16) Alhoewel Butkens zijn werken in 't Fransch schreef, correspondeerde hij, althans met Averbode, in 't Vlaamsch. Zijn brieven met die Voecht hebben hoegenaamd niets stijfs. Hij spreekt er als een vriend tot zijn besten vriend; deelt hem aan 't einde van een lang wetenschappelijk schrijven kleine nieuwsjes mee; toont zich zeer bezorgd om zijn gezondheid, schrijft hem soms alleen om wat nieuws te geven; noemt hem op het adres *amicus integerrimus*, enz. (cod. 21, F VII, bl. 95 vlg. 204). Alles wijst op zeer innige betrekkingen tusschen beiden.

een schets, verdeeld zelfs in kleine hoofdstukken, bestaat er nog : sommige plaatsen stemmen bijna woordelijk overeen met de *Chorographia*. Doch een latere hand heeft er aan verbeterd en de wijzigingen en veranderingen van de *Chorographia* overgenomen ⁽¹⁷⁾.

Het is wel eenigszins vreemd dat de *chorographia* van Averbode niet door iemand uit die abdij zelf werd opgesteld. Gilis die *Voecht* was alleszins de man om dit tot een goed einde te brengen. Maar zijn gezondheid schijnt in die jaren erg verzwakt te zijn geweest. Daarop zinspelen de brieven van *Butkens* reeds in de jaren 1643-44. Bij de keuze van den nieuwen abt in 1647 schijnt die *Voecht* veel kans te hebben gehad tot die waardigheid te worden verheven. Men moest er echter van afzien om zijn hoogen ouderdom en om zijn gebroken gezondheid. Misschien heeft zijn vriend *Butkens* hem aangeboden om de geschiedenis van Averbode in zijn plaats te behandelen.

In alle geval : ook in de *Chorographia* van Averbode wordt Bartholomeus herhaaldelijk vermeld ⁽¹⁸⁾. De betrekkingen tusschen hem en Arnikius worden er breedvoerig in verhandeld. Hij krijgt er zelfs nog nieuwe titels bij. Het valt ook op dat in die *Chorographia* *Butkens* wordt aangehaald voor een kleinigheid. Er wordt naar zijn *Trophées* verwezen om te getuigen dat Averbode in *comitatu Mansuarensi* gelegen is. Hij haalt er namelijk zich zelven aan.

Indien nu Chr. *Butkens* de schrijver is van die *chorographia* van Averbode, dan is hij ook de vervaardiger der valsche kronieken. Want dan kende hij er den inhoud van vóór 1650, vermits die *chorographia* geheel doordrongen is van de gegevens dier kronieken.

3. Besluit.

En zoo, wanneer wij nu alles samenvatten om te antwoorden op de vraag : wie was de vervalscher ? dan komen wij voor het volgende te staan :

Het uitzicht van de nog bestaande kronieken wijst er op : dat deze zooals ze zijn te Nazareth door Alexander of door zijn secretaris

(17) Ik bedoel cod. 67 F XV, bl. 287, vlg. Men zie b. v. de veranderingen in de levenschetsen van de abten. Zoo werd Andreas gewijzigd volgens de *Chorographia*, hoewel bewaard werd dat hij stierf in 1167 terwijl hij volgens de *Chorographia* en de kroniek van *Hooiland* stierf in 1139.

(18) De schrijver heeft zelf behoefte gevoeld om verschooning te vragen voor zijn lange uitweidingen over Arnikius en Bartholomeus, die inderdaad in een beknopte geschiedenis der abdij minder pasten.

werden geschreven ; geen spoor van Christophorus' hand hebben wij er in kunnen ontdekken. De vele verbeteringen mogen niet als loutere verschrijvingen worden verklaard ; zij zijn persoonlijke, oorspronkelijke wijzigingen ; waaruit zou volgen dat de schrijver ervan ook de vervaardiger der kronieken, dus de vervalscher is geweest ; dat zou dan Alexander zijn.

Aan den anderen kant : zou Alexander zóó zijn eigen kladden hebben meegedeeld ? Zou hij ook niet eerst alles in het Latijn hebben gesteld, zooals hij voor Arnikius heeft gedaan, en zooals wel de bedoeling van den vervalscher was ? Verder : de kronieken veronderstellen een zoo veelzijdige kennis der geschiedenis en der religieuze instellingen als alleen een geschiedschrijver van beroep bezit. Alexander heeft op het gebied der geschiedenis nooit iets voortgebracht. Van zijn wetenschappelijke bedrijvigheid is niets overgeleverd ⁽¹⁹⁾. Hij was dus niet de man om onze kronieken op te stellen. Deze lagen echter geheel in de lijn van Christophorus. Men mag zich zelfs afvragen of Alexander Latijn verstond, vermits hij voor zijn vertalingen een secretaris noodig had. De geschiedkundige ervarenheid die onze stukken verraden wijzen dus bepaald op Christophorus.

Voorals is Christophorus de schrijver van de *Chorographia* van Averbode bij Sanderus, en zoo noodzakelijk ook van de valse kronieken.

Welk een raadsel dan ook de nog bewaarde handschriften mogen bieden, hoe lastig het ook zij hun uitzicht te verklaren, toch meen ik te moeten besluiten, dat wij aan de schuld van Christophorus weinig twifelen kunnen.

De vervalscher is een man geweest met een zeer vindingrijke verbeelding. Zoo doet b.v. het leven van Arnikius als bijzonder concreet en aanschouwelijk aan : hoegenaamd niet volgens een klassiek schema van heiligenlevens. Er komen daar echt typische tafereeltjes in voor. Verder gaat alles gesteund op autoriteiten : voor de meeste gebeurtenissen geeft hij het juiste jaar aan, en vermeldt hij uit welke bron hij deze of gene bijzonderheid heeft. Iedereen wordt bij zijn naam genoemd, tot een werkmans toe in de abdij, die gezien had hoe Arnikius werktuigen had meegenomen.

Toch was zijn kennis der paleographie niet altijd zeker. Zoo heeft hij den naam Arnikius zelf aan zijn heilige gegeven, door een

(19) Het feit alleen dat abt V a e s zonder onderscheid zegt : *Auctor Butkens*, veronderstelt tevens, dat Alexander niet den minsten naam als geschiedvorscherm had.

verkeerde lezing van een dokument, dat hij voor zijn geslacht had gebruikt. Arnikius was namelijk, zegt hij, de zoon van Arnold van Diest en van Immena zijn echtgenoot. Vier broeders van hem worden vermeld: Arnoldus, Conrardus, Emilius, Gerardus (cap. II). Maar die Arnold van Diest had als zonen Arnoldus, Gerardus en Amicus (dat hij tot Arnikius heeft gemaakt), en twee dochters: Hedwigis en Hildgardis ⁽²⁰⁾.

IV. LATERE GESCHIEDENIS DER KRONIEKEN

Het kon niet mijne bedoeling zijn, uiteen te zetten, welken invloed deze kronieken hebben gehad op de latere geschiedschrijving. Enkele algemeene aanduidingen mogen hier volstaan.

Die invloed is wel niet groot geweest, en is beperkt gebleven vooral tot de geschiedenis van onze religieuze instellingen. Maar hier hebben ze toch wel heel wat verwarring aangericht.

Vooreerst de kronieken van Albericus.

Geen enkele is ooit in druk verschenen. Ze werden in handschrift bewaard te Nazareth. De *Visch* had afschriften van de Vlaamsche teksten. De Bollandisten hebben het leven van Bartholomeus en van Arnikius in bezit gehad ⁽¹⁾. Of ze verder verspreid zijn geraakt is mij onbekend. Uit de kruisvaartkroniek schijnen sommige familiën hunne voorouders te hebben afgeleid ⁽²⁾. Voor de geschiedenis zelf der kruistochten is ze weinig of niet gebruikt geworden ⁽³⁾.

Uit die kronieken werd vooral geput voor de geschiedenis der abdijen, waarvan Bartholomeus de stichter was, en voor daarmee verwante onderwerpen. Op een paar uitzonderingen na ⁽⁴⁾, die de

(20) Cf. H. Lamy, *L'abbaye de Tongerlo*, blz. 15, Leuven, 1914. — Zijn vrouw was ook geen Immena, maar een Helwigis. Cf. *ibid.* en blz. 371, ann. 14.

(1) Zie AA. SS. *Jul.* VII, 3, C.

(2) Dat getuigt Foppens, *Bibliotheca Belgica*, Brussel, 1739. i v. *Albericus Thosanus*: Porro quia in hoc Chronico nomina atque cognomina praecipuorum nobilium Flandriae recensebantur, ... hinc solebat familiare esse Nobilibus patriae, qui suorum inde stemmatum Probas deducebant.

(3) Cf. wat we hierboven zegden over het gebruik dat Ph. Wielant er van zou hebben gemaakt.

(4) Zoo Le Roy, *Notitia marchionatus S. Romani Imperii seu agri Antverpiensis*, 1678, is zeer wantrouwig tegenover de titels op het graf van Bartholomeus. blz. 152 Van Gestel, *Historia sacra et profana arch. Mechliniensis* sprekende over den stichter van Maagdendaal, te Oplinter, zegt: Hunc aliqui volunt esse Bartholomeum de Aa, filium Leonis, vicecomitis Bruxellensis et Odae

titels aan Bartholomeus toegekend niet erg betrouwen, hebben de geschiedschrijvers na 1650 op die kronieken gebouwd. Vandaar vele onjuistheden en tegenstrijdigheden : in 't algemeen mag gezegd, dat alleen wat over Bartholomeus staat in het XIII eeuwsche leven van zijn dochter Beatrijs geloof verdient. Wat daarbuiten over hem en zijn werk vermeld wordt komt vermoedelijk alles uit de hier als valsch aangewezen bronnen.

In zijn geschiedenis van Lier heeft van L o m overvloedig gebruik gemaakt van die te Nazareth bewaarde geschriften. Tony B e r g m a n heeft uit hem overgenomen. Vandaar de vele legenden waarmee zij de geschiedenis van N a z a r e t h hebben opgesmukt (5).

F o p p e n s heeft Albericus van ter D o e s t opgenomen in zijn *Bibliotheca Belgica*. Hij vermeldt echter slechts alleen van hem zijn kruisvaartkroniek. In latere biographische woordenboeken staat zijn naam en zijn werk, en wordt dit als echt beschouwd. Meermaals komt hij voor in tijdschriftartikelen zonder dat aan zijn bestaan getwijfeld wordt. De uitgevers van de *Chronique de ter Doest* roemen hem als een der groote personen uit die abdij. De *Biographie nationale* heeft hem ook opgenomen en zijn bestaan trachten na te wijzen. Aan de echtheid van zijn werk schijnt men totnogtoe algemeen geloofd te hebben. Hierbij dient nochtans vermeld, dat men er zich feitelijk niet veel om heeft bekommerd, daar het toch niet kon gebruikt worden. De handschriften zelf werden als verloren beschouwd.

J. T a r l i e r en A. W a u t e r s in de behandeling van de abdij van Florival verwerpen wel is waar de legende van Bartholomeus de Aa, maar in wat zij als hunne opvatting van de stichting der abdij voordragen zijn nog vele bijzonderheden geslopen, die uit de werken van Albericus moeten komen en uit de kroniek van H o o g l a n d (6).

Maar de kroniek van H o o g l a n d heeft sedert haar verschijnen steeds meer de aandacht getrokken.

de Walcourt, sed nescio cui bono eum nonnulli hoc titulo sine solido fundamento illustrare velint, cum non intersit an a viro nobili vel plebeio aedificetur Domus Domini, in cujus conspectu omnes pares sumus paresque morimur. (uitg. van L o m, 1725, blz. 201). *Gallia christiana* neemt beide voorstellingen over, doch zegt dat Van Gestel geen bewijzen aanhaalt voor zijn meening.

(5) Een vluchtige lezing van die nu weer teruggevonden kronieken is dit komen bevestigen.

(6) *Géographie et histoire des communes de Belgique*, I, Canton de Wavre, 195. Hier wordt Arnekin (*Arnikius*, zeker) zoon van Bartholomeus.

Nadat Bollandus het leven van Arnikius in de AA. SS. van Maart niet had uitgegeven, heeft een andere de taak op zich genomen de weergevonden uittreksels uit Hoogland's Chronicon aan 't licht te brengen. Dit gebeurde eindelijk in 1682 (7). De druk bevat eerst het opschrift dat in het handschrift vóór het leven van Arnikius staat, als algemeene titel.

Het is mijn innige overtuiging, dat de kanunniken van Averbode hierin geheel te goeder trouw hebben gehandeld. Zoo mannen als de Visch en Bollandus de kroniek als echt hadden erkend, waarom zouden zij ze niet hebben aangenomen?

Zoo was men ook te Averbode begonnen den H. Arnikius te vereeren. In 1663 wordt voor de eerste maal de naam Arnikius als professienaam van een der kanunniken aangetroffen, namelijk van kan. Aertnijs. In 1673 wordt het gestoelte in de nieuwe kerk, door abt Vaes gebouwd, aangebracht en Arnikius krijgt er zijn beeld in. Voortaan behoorde Arnikius tot de geschiedenis. Hij werd algemeen als een heilige der abdij erkend. Aan zijn bestaan werd lang niet meer getwijfeld: men bezat ja zijn authentisch leven, uit de zuiverste bronnen geput.

Te Averbode werd voortaan de geschiedenis der abdij uit die kroniek als hoofdbron afgeleid. Men bewaart er nog een zorgvuldig afschrift van, met een uitvoerig kommentaar, waarin alle moeilijkheden worden gewikt, gewogen, en zoo goed het ging opgelost. In handschriften der abdij uit de latere tijden treft men overal de bewijzen aan van de diepe vereering waarin Hoogland's werk er gehouden werd.

Eerst in de negentiende eeuw is men ernstig aan de echtheid ervan gaan twifelen (8). Doch klaarblijkelijk was men ook daarbij op een verkeerd spoor. En om dezelfde reden als Bets. Buiten den samenhang met de andere kronieken konden de onjuistheden bij Hoogland wel eenigen twijfel wekken, tot argwaan aansporen, en tot een omzichtig gebruik van het werk. Maar zoolang toch niet bleek, dat bijzonderheden bepaald verdicht waren in een lateren tijd, dat er grove anachronismen in stonden, die een vervalscher der zeven-

(7) Men vermoedt dat de initialen F. S. A. S. P. C. D. beteekenen: Frater Sebastianus a Sancto Paulo, Carmelitarum Discaleatorum ;. nl. Sebastiaan Petit (1630; overleden te Brussel, 2 Aug. 1706). Hij is onder andere beroemd om zijn pennetwist met Papebrochius over de oudheid der Carmelieten. Zie *Biographie nationale*, i. v.

(8) Toch wordt in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, Paris, Letouzey et Ané, art. André chanoine d'Averbode nog uitsluitend behandeld volgens de kroniek van Hoogland.

tiende eeuw verraden, mochten die onnauwkeurigheden en legenden nog geen voldoende reden zijn, om zooals Bets had gezien, zoo maar alles te verwerpen. Kon Hoogland zich ook niet vergist hebben? Wat toegegeven aan zucht naar legenden? En voor meer dan een van die onjuistheden kon toch misschien nog wel een of andere aanneembare verklaring gevonden worden ⁽⁹⁾.

Zelfs wanneer men zou hebben aangewezen, dat een Arnikius in de geschiedenis der abdij onbekend is, dat men van zijn eeredienst niets afwist in 1650, dat zelfs Nicolaus Hoogland te Middelburg niet kon worden nagespeurd, dan ware dat nog niet voldoende om de valschheid der kroniek uit te maken. De eeredienst van Arnikius kon in de woelige tijden der godsdienstoorlogen zijn vervallen. En men wist toch alles niet van Middelburg. En daarbij werd uit het oog verloren dat de kroniek was ontdekt bij Butkens en dus moeilijk het factum kon zijn van een kanunnik van Averbode.

Slechts wanneer men heeft opgemerkt, dat die kroniek van Hoogland niet alleen staat, dat ze met vier andere op dezelfde wijze, in dezelfde nalatenschap in dezelfde verdachte omstandigheden werd teruggevonden; dat vóór dien tijd geen enkel van die ontdekte werken ergens zelfs vernoemd staat; dat niet alleen Hoogland, maar ook Albericus, geen spoor van hun bestaan hebben nagelaten, zoodat men zich met reden afvraagt of ze wel ooit geleefd hebben; dat juist al die kronieken elkander steunen en innig aan elkander bekend zijn en aan niemand anders; dat ze, verder, nog alle verbonden worden door één personage, die in alle optreedt; dat weer die man tot dan toe alleen bekend was onder een plebeischen naam, terwijl hij in juist alle vijf de nieuwe kronieken adellijke titels voert en ridderlijke daden heeft verricht;

(9) Dat hebben de kanunniken te Averbode in de XVIIe en XVIIIe eeuw ook gedaan, als blijkt uit de daar bewaarde historische verhandelingen van hen. Zij hebben ook onnauwkeurigheden ontwaard; maar dan gepoogd ze te verklaren. Zoo b.v. wordt door Hoogland gezegd hoe Bartholomeus in 1193 opdracht had gekregen van bisschop Albert van Luik om een Cistercienserinnenabdij te stichten. Nu was juist in 1193 de bisschopszetel van Luik ledig. Albert, de mar-telaar, was het jaar te voren te Reims gedood en zijn opvolger, Albert van Cuyck, werd eerst het jaar daarna gekozen. Men veronderstelde dan dat Nicolaus om een paar jaren mis was; wat men ook uit zijn eigen tekst door ineenzetting van de door hem zelf gegeven chronologie in het leven van Bartholomeus trachtte te bewijzen. Zeker, wanneer die onjuistheden wat talrijk worden kan de twijfel aangroeien. Men zegt soms nog dat in de kroniek, *Sichem* staat, wat een 17^e eeuwsche vorm is; men zou kunnen antwoorden, dat dit verkeerd afgeschreven werd van *Sichene*, enz. In alle geval, die onnauwkeurigheden alleen konden op mij niet veel indruk maken.

dat die roemrijke ridder juist de stichter is van het klooster waar de nicht van hem bij wien de kronieken plots waren ontdekt, en de dochter van hem die ze heeft ontdekt, abdis was ; wanneer men dat alles in zijn samenhang overschouwt, dan ziet men ook dadelijk én het bedrog én het laatste doel ervan, dat niet de verheerlijking van Averbode, maar van Nazareth, de hoofdzaak is geweest ; dat niet het leven van Arnikius er is om dat van Andreas er door te halen, maar omgekeerd, wat al a priori waarschijnlijker is, dat Andreas, ten slotte toch een historische persoonlijkheid, er is om Arnikius te doen aannemen ; dat Arnikius er is, om den schrijver van de andere kronieken, Albericus van ter Doest, bekend te maken en te steunen, en om Bartholomeus de Aa uit een nieuwe bron als stoute ridder te laten optreden, zoodat voortaan aan diens adellijke afkomst, roemrijk geslacht en dappere heldendaden niet meer zou worden getwijfeld en Nazareth inderdaad een stichter zou hebben die de adellijke Butkens zou waardig zijn.

Wat zou nu het stelsel van Christophorus zijn geweest om zijn kronieken als echt te doen aanvaarden, indien hij niet door den dood ware verrast geworden ? Wij weten het niet. En vermits niet hij ten slotte, maar zijn broeder, die kronieken heeft meegedeeld, mogen we, alvorens hem definitief te veroordeelen, de vraag wel eens stellen, of hij ze wel ooit zou hebben uitgegeven.

Antwerpen

Dr. J. van MIERLO, jr., S. J.